

Broeders en zusters, de Schriftlezing van vandaag is uit het boek 'In de schaduwen van morgen' van de historicus Johan Huizinga.

"Wij leven in een bezeten wereld. En wij weten het," schreef hij in zijn openingszin en hij vervolgde met een aanklacht tegen de 'waaninnige zelfverheffing' van het 'ultra-nationalisme' van zijn dagen - met name dat van Duitsland. Daarmee werd de waarheid 'dat de mensch in den kosmos streeft naar harmonie en niet naar disharmonie' op zijn kop gezet en 'den oorlog als normalen staat gehuldigd'.

Huizinga schreef dit in 1935, hij kan onmogelijk hebben vermoed hoe erg het zou worden, maar hij zag als geen ander welk gevaar er school in het nationaal-socialisme. Twee jaar eerder had hij als hoogleraar in Leiden een Duitse collega verzocht een conferentie te verlaten vanwege diens antisemitisme - en hij zal ongewijfeld versleten zijn voor een onheilsprofeet, een zwartkijker, al te pessimistisch.

En natuurlijk, er zijn altijd mensen die het te somber inzien, daar zelfs genoeg in scheppen. Maar Huizinga had wel gelijk, en ik citeer hem, omdat er ook nu stemmen zijn die gelijk hebben gekregen: wie tien jaar geleden waarschuwde dat de wereld die sinds WO-2 bestond, dreigde te imploderen te bestaan, heeft het bij het rechte eind gehad.

Gebouw van universele rechten vd mens, het internationale recht, belichaamd door VN, EU, Gerechtshof/Strafhof, staat niet op instorten, is al half ingestort.

Waar: tussen 1945 en 1989 Koude Oorlog, zo paradijselijk was het gebouw waar we in woonden ook weer niet. Maar dat was grotendeels een gestolde toestand, wat we nu beleven is gevaarlijker.

Atoomwapens, in veel meer handen. Grootmachten grillig, wereld multipolair. Niet alleen oorlog, ook erosie democratie, idee van mensenrechten in diskrediet. Ook bij ons.

Niet te lang stilstaan bij de platte Nederlandse politiek van afgelopen jaar, maar voordat de boel klapte hadden we hier dus drie coalitiepartijen die om het hardst riepen dat ze 10-punten van Wilders met alle genoeg zouden steunen, als zijn minister die nu eindelijk eens in wetsvoorstellen zou gieten.

Betekent nogal wat: akkoord met geen gezinshereniging voor erkende vluchtelingen, algehele asielstop, alle Syriërs weg, geen spreidingswet, statushouders na 14 weken op straat, geen spreidingswet. Niet uit principe samenwerking verbroken - was ook Wilders die brak, niet de rest.

Zondebok + opvoeren van idee dat land - beschaving zelfs - aan de rand van de ondergang staat.

Gevoel, in eigen land, daarbuiten: dat we steeds minder toekomst hebben. Klimaat versterkt dat.

Een ondergangsgevoel, dat vervolgens de ondergang dichterbij brengt. In Trouw citeerde ik onlangs Jonathan White, boek 'Over honderd jaar': "Zoals we altijd naar de toekomst kijken door de bril van het heden, zo wordt onze kijk op het heden vaak bepaald door het soort toekomst dat we verwachten", schrijft hij.

Hoe minder toekomst, hoe minder democratie, daar komt het op neer.

"Vooral het gevoel van een onafwendbaar einde maakt de wereld van vandaag zo instabiel", stelt White.

Het sentiment is dat er nu iets moet gebeuren, anders is het te laat. Het geduld van de burgers dreigt te verdampen, politici reageren daarop door driftig oplossingen te beloven, liefst nog voor morgenmiddag. De teleurstelling die daar onvermijdelijk het gevolg van is - want de grote bestaansbedreigende gevaren laten zich niet zomaar verjagen - ondermijnt de toestand nog verder. Dan kan alleen de volgende sterke leider ons nog redden.

Het opmerkelijke is: terwijl de ondergangsklokken beideren, gonst het toch ook van de hoop.

Misschien omdat we geen andere keuze hebben, ik zie dat her en der gesproken wordt over 'plicht' tot hoop, of zelfs tot optimisme.

Tommy Wieringa: Optimisme zonder hoop.

Joke Hermsen: Tijd is hoop.

Baseert zich op Ernst Bloch, Das Prinzip Hoffnung.

De openingszinnen van dat boek, kort na de Tweede Wereldoorlog geschreven, klinken alsof ze voor vandaag bedoeld zijn. "Wie zijn we? Waar komen we vandaan? Waar gaan we heen? Wat verwachten we? Wat staat ons te wachten? Veel mensen zijn in de war. De bodem onder hun voeten beeft en ze weten niet waarom of waardoor.'

Tegen deze achtergrond is het noodzakelijk 'opnieuw te leren hopen', aldus Bloch, en niet te blijven hangen bij hoe de dingen nu eenmaal zijn. Geneigd onze verwachten te baseren op onze ervaringen - terwijl we niet weten hoe de wereld er over vijftig jaar uitziet. Als de toekomst principieel open is - want nog niet ingevuld - dan moeten we het onmogelijke durven denken.

Voor wie dat utopisch klinkt: dat klopt wel enigszins. En ik erken: de utopie kan inderdaad gevaarlijk zijn; als de realiteit niet meewerkt, willen utopisten nog weleens naar geweld grijpen om hun droom toch bewaarheid te zien.

Maar dat is niet wat Bloch bedoelt, hij wil geen visioen van perfectie

doordrukken, maar juist het besef levend houden dat er in ons bestaan altijd iets ontbreekt. 'Etwas fehlt'. Het menselijk tekort. Theologisch: de zonde. Dit besef moet blijven knagen, zodat we ons er niet bij neerleggen, we moeten blijven reiken naar wat onszelf en de wereld goed doet, ook als we blijven struikelen. Er is, schrijft Bloch, 'geen ingang in het paradijs zonder de schaduw van de teloorgang'.

Toch nog iets meer over die schaduw. Op een dag als vandaag, als in Gaza weer een school is gebombardeerd en mensen zijn doodgeschoten bij voedseldistributie, moet ik toch zeggen dat het bijna misdadig voelt om op te roepen tot hoop. Dit voorjaar werd in Gaza bij een Israëliisch bombardement de hulpverlener Dorgham Kwarāiqi [Quaraiqi] gedood, 28-jaar oud. Kwarāiqi werkte voor de stichting Hope for Gaza, hij verlichtte het leven van getraumatiseerde kinderen, trok met zwembadjes langs vluchtelingenkampen, organiseerde een rondreizende bioscoop. De dag voor zijn dood had een collega van hem samen met kinderen een wandschildering gemaakt, met als thema: hoop. En nu wilde deze collega, zo berichtte Trouw, deze schilderijen oververven. "Want hoop heeft hij niet meer." Niemand zal in deze situatie iets durven zeggen over de 'plicht tot optimisme'. Tegelijkertijd is duidelijk dat Kwarāiqi iets had dat hem in staat stelde te leven in een wereld zonder perspectief.

Dat 'iets' brengt me bij Vaclav Havel.

Correspondent Praag.

Doet een gedicht van hem de ronde over de hoop, al dan niet op tegeltjes, maar dat is een verbastering waar echte Havelianen erg boos over zijn.

Geen gedicht, fragment uit schriftelijk interview in boekvorm, uit 1985.

Dus 4 jaar voor 1989.

-“Hoop is oriëntering van de geest die boven de concrete wereld uitstijgt en ergens in de verte verankerd is, achter haar grenzen. Als puur afgeleide van iets uit het hier en nu, van bepaalde ontwikkelingen in de wereld of van gunstige voortekenen lijkt de hoop mij gewoon niet verklaarbaar. Haar diepste wortels voel ik ergens in de transcendentie, net als de wortels van de menselijke verantwoordelijkheid, zonder dat ik – in tegenstelling tot bijvoorbeeld christenen – over deze transcendentie iets concreets zou kunnen zeggen.”

-Het gaat bij hoop niet om onze wil om ons te zetten voor dingen die tot succes leiden, maar om 'ons vermogen ons voor iets in te zetten omdat het goed is'.

"Hoe ongunstiger de situatie waarin onze hoop overeind blijft, des te intenser is deze hoop. Hoop is niet hetzelfde als optimisme. Het is niet de overtuiging dat iets goed afloopt, maar de zekerheid dat iets zin heeft – ongeacht hoe het afloopt. Ik denk dus dat wij de meest intense en de belangrijkste vorm van hoop uit 'het bovenzinnelijke' putten. (...)"

"Deze hoop is het ook die ons de kracht geeft te leven en het steeds opnieuw te proberen, ook al zijn de uiterlijke omstandigheden zo uitzichtloos als hier te lande."

Ik noem dit het zinnige van de hoop - het goede zoeken. Vind dat zelf wel wat zwaar klinken, vooral omdat ik weet dat ik er niet veel van bak, maar misschien is dat mijn al te gereformeerde jeugd.

Je zoekt het goede door te antwoorden op het appèl dat de ander op je doet, zei Emmanuel Levinas. En filosoof Jan Keij, die mag gelden als Levinas-kenner, vertelde me dat dat helemaal niet zwaar is: ook genieten, goed voor jezelf zorgen. Bovendien: de ander doet altijd een appèl, maar aan jou om te antwoorden. Straatkrant.

Deze ethiek is geen dogma, geen norm, maar een oriëntatie. In de wetenschap dat je ook vaak mis zult grijpen.

Werd vrolijk van Peter Rollins op Geestdrift: "We verwoesten ons leven om heel te zijn"

Hij noemde dit de erfzonde: het willen opheffen van ons tekort. En genade noemde hij: het besef dat je een puinhoop bent, omdat iedereen een puinhoop is, en dat dan accepteren.

Het tragische erkennen: iets heel hard willen, is geen oplossing.

-Je zou iedereen willen opvangen, gaat niet. Criteria, en dan wordt het grijs en bega je fouten: je zult sommige mensen ten onrechte binnenlaten, anderen ten onrechte afwijzen. Wat iets anders is dan willens en wetens grenzen sluiten, dat is bewust immoreel handelen.

-Je zou pacifistisch willen zijn, bijv inzake Oekraïne, maar zoals Amos Oz eens tegen mij zei: pacifisten hebben de concentratiekampen niet bevrijd. Wij leven niet in paradijs, we houden geen schone handen.

Precies dat ontkennen de populisten, de religieuze, en de niet-religieuze (sluit de grenzen, geef ons de gulden terug, en de problemen zijn voorbij).

Maar de problemen zijn nooit voorbij.

Gered zijn, denken dat je er bent, dat je het goede hebt gegrepen - dan ontglipt het je juist. Giet het in dogma's en regels, en het goede raakt verstard.

Raakt aan spanning waar kerken tegen aanlopen: de utopie van het Koninkrijk der hemelen, het verkondigen, profetisch spreken. En de erkenning dat dit het paradijs niet is, en dat wij geen engelen zijn. Alles wat we in de ander afkeuren - hoe terecht ook - huist in potentie ook in onszelf.

Zou daarin de basis liggen voor gesprek tussen flanken? Dat die twee polen er beide zijn? Ik vraag het, ik weet het niet, prijs me gelukkig dat ik niet in jullie schoenen sta.

We leven een bestaan met barsten - maar niet zonder licht. God stopte volgens de joodse mystiek voorafgaand aan de schepping zijn licht in tien grote vazen. Omdat een vaas het licht van God onmogelijk kan vasthouden, knalden ze uit elkaar. Zo vloog het licht samen met de scherven het universum in. Dat is de gebrokenheid waarin we leven, die gebarsten vazen. Natuurlijk zien we regelmatig flarden licht, maar de splinters vliegen ons ook om de oren.

Eindig met gedicht van Adam Zagajewski: Probeer de verminkte wereld te bezingen. Werd na 9/11 paginagroot afgedrukt in The New Yorker.

Probeer de verminkte wereld te bezingen.

Denk weer aan de lange junidagen,  
aan de rozijnen, de druppels van rosé.

Aan de distels die de verlaten erven  
van ontheemden stelselmatig overwoekerden.

Je moet de verminkte wereld bezingen.

Je hebt sierlijke zeiljachten en schepen gezien;  
een ervan had een lange reis voor de boeg,  
een ander wachtte slechts het zoute niets.

Je hebt vluchtelingen gezien die nergens heen gingen,  
beulen gehoord die een lied van vreugde zongen.

Je moet de verminkte wereld bezingen.

Denk aan de momenten waarop jullie samen  
in de witte kamer waren en de vitrage bewoog.  
Keer terug naar dat concert, toen de muziek losbrak.

In de herfst verzamelde je eikels in het park  
en de bladeren wervelden boven de littekens  
van de aarde. Bezing de verminkte wereld  
en het grijze veertje, dat een lijster heeft verloren,  
en het zachte licht dat dwaalt en verdwijnt  
en steeds terugkomt.